

BÜYÜK BRİTANYA VE İRLÂNDA KÜTÜPHANELE- RİNDE ŞARK YAZMA ESERLERİ KOLEKSİYONLARI*

J. D. Pearson M. A.

Londra Üniversitesi Şark ve Afrika
Tetkikleri Kısmı Kütüphanecisi

Bu memlekette bulunan altı Şark kütüphanesi, doğuş ve karakter bakımından birbirinden farklıdır. Bunlardan üçü, büyük, millî veya yarı millî kanunla derleme hakkından faydalanan kütüphanelerin birer kısımlarıdır. Bu hakkın uygulanmasıyla British Museum ve Oxford ve Cambridge üniversite kütüphaneleri burada yayımlanan ehemmiyetli her şeyi parasız elde etmektedirler.

Diğer üç kütüphaneden India Office Kütüphanesi, on dokuzuncu yüzyılın ilk senelerinde özel bir ticaret kumpanyası tarafından kurulmuş, sonra hükümet idaresi altına alınmış, şimdi de zamanın hâdiseleleriyle o hükümet ve idare tasfiyeye uğradığından kendi haline terk edilmiş, himayeden mahrum kalmış bir kütüphanedir. Fakat Hindistanla ilgili incelemeler hususunda en ileri mevki hâlâ muhafaza etmekte devam ediyor. Bir zaman eski koleksiyonlar sahasında geri kalan seviyesini, son zamanlarda çıkan Şark ve Afrika tetkiklerine ait metinleri tamamlamağa çalışmakla, bu sıralarda değer derecesini süratle yükseltmekte, hattâ, yukarıda adı geçen üç büyük kütüphanenin elde ettiğiinden çok daha geniş ölçüde yeni eserler toplamaktadır.

“Asya Cemiyet-i Kırالیyesi” kütüphanesi şimdi zorluk çeken bir devre yaşıyor. Yalnız, tenkidi yapılmak için kendisine gönderilen eserlere, mübadele gazetelerine ve hükmü yürürlükte olan “meccanen kitap derleme” imtiyazının mahsulâtına bel bağlamak zaruretinde kalıyor. Son zamanlardaki böyle bir sıkıntılı haline rağmen evvelki pek parlak devirde vücade getirilmiş geniş kaynaklar sayesinde, gene de değerli olmakta devam ediyor.

* Bu kıymetli etüd, müellifin “Oriental Manuscript Collections in the Libraries of Great Britain and Ireland. London 1954” adlı eserinin ilk kısmıdır. Bu bölümün Bültenimizde neşrine müellif müsaade etmiştir.

BRITISH MUSEUM

A. Esdaile: The British Museum Library: A short history and survey. London (1946) Second impression, 1948.

British Museum'un ve kütüphanesinin kuruluşu ve gelişmesi Esdaile'in kitabında grafiklerle tasvir edilmiştir: Sir Robert Cotton'un, Harleys'lerin, Oxford kontlarının ve Sir Hans Sloane'ın, "tesis koleksiyonları" ve Britanya halkından elde edilen kazançları, bu koleksiyonlar için bir esas ocak binası kurmayı sağlamak maksadıyla kabul edilmiş gelir yolları (Canterbury Başpiskoposu ve onun mutemet, mütevelli heyetlerinin yüksek himayelerinde yapılan piyango tertipleri, bütün bunlar) bu kitapta görülebiliyor. Bu suretle Şarka ait basma kitaplar koleksiyonlarının (S. 294-321) tarihi de yapılmış oluyor. Aynı zamanda -eğer burada, kendisinde müsteşriklik tecrübesi olmayan bir zat tarafından irtikâp edilen bazı hatalar mâzur görülürse- muhtelif dillerdeki koleksiyonların gelişip çoğalması hakkında iyi bir genel bilgi vermektedir.

Koleksiyonların tarihleri üzerinde fazla malûmat almak için, tabii, yazmaların türlü kataloglarının mukaddimelerine göz atmak lâzım gelir. Orada, göreneğe göre tavsifi yapılan koleksiyonların tarihi hakkında izahat verilmektedir. 1753 sıralarında British Museum'un Harleian koleksiyonunda mahdut miktarda İbranî dilinde yazmaya ve 34 Türkçe yazmasına sahip olduğu halde o devreye nazaran bugün müzedeki koleksiyonların süratli inkişafı insanı hayrete düşürür. Bu kısımlar bu memlekette muhakkak ki rakipsizdir. Başka memleketlerde de eşi pek az bulunur.

Şarka ait koleksiyonların, Museum'un idaresinde çalışan meşhur müsteşriklerin gayretleriyle vücade gelen bu devamlı terakkisi öyle alelâde, küçük bir şey değildir. 1867 ye kadar Şark yazmaları ve 1892 ye kadar Şark yazmalarının basılmışları umumi MS. (yazma) ve basmalar koleksiyonunun küçük bir kısmı veya bir cüzü idi ve MS. ve basma kitaplar şubesi tarafından idare edilmişti.

Museum'da, ilk müsteşrik âlimlerden olarak Rev. C. G. Woide ve Rev. Thomas Maurice çalışmış görünüyorlar. Woide, 1786 da basılan Codex Alexandrinus'un İncil kısmının "tıpkı basım" tabında çok tanınmış olan zattır. Fakat onun ilim sahası Kıpti (Coptic) dilindekilere de ve evvelce sahibi olduğu, şimdi Bodleian kütüphanesinde bulunması lâzım gelen bazı cüzlere de şâmildir. Maurice

“Indian Antiquities, History of Hindustan” ve “Sanskreet fragments” adlı kitapların müellifi idi ve Museum’da çalışmış mümtaz hindologlar silsilesinin bir halkası oluyordu. Öyle bir silsile ki F. A. Rosen¹, Charles Bruce², Dr. Ernest Haas³, Cecil Bendall, E. J. Rapson, John Allan⁴ ve L. D. Barnett’in şerefli adlarını içine toplamıştı. L. D. Barnett’in dilcilik alanındaki başarısı geniş rafları basma kitaplarla ve kendi mesuliyeti altında çıkan kataloglarla süslemiştir. Emekliye ayrıldıktan sonra da Museum idaresindeki mesaisi devam etmektedir.

Bu kısmın kuruluşundan önce hizmete alınan diğer müsteşriklerin isim listesinde Rev. Josiah Forshall’ın adı da dahildir. F. A. Rosen’la beraber Şark yazmalarının ilk kataloğunu tamamlamıştır. Sonra Museum’un genel sekreteri oldu ve nihayet 1850 de aklî muvazenesini kaybedinceye kadar Museum’da en nüfuzlu bir şahsiyet olarak kaldı.

Bununla beraber en şöhretli isim William Gureton’unkidir. Ondokuzuncu yüz yılın ikinci üçte birinde yakın doğu koleksiyonlarının gelişmesi şerefi herkesten ziyade ona aittir. 1838 den bu tarafa Museum’a en çoğu Nitriah Desert’te S. Mary Deipara kadın manastırından olmak üzere 58; Süryanî, Kershunî, Mandaeen yazması gelmiştir. İçinde Süryanî dilinde İncil tercümesi de vardır ki Gureton’un adını ebedileştirmiştir.

1867 de Şark yazmaları şubesi kuruldu. Başında Charles Rieu vardı ki, esasen 1847 de Museum’a kadro dışı olarak gelmişti. Silvestre de Sacy’nin yanında çalıştı. Rieu’nün asistanı, dokuz yıllık bir süre içinde William Wright’dı. Bu müddette iki âlim, bunların arasında yakın doğu kataloglarının, âlimane tavsiflerin zenginliğiyle tanınan büyük bir kısmını meydana getirdiler. Mecburi ihtisar ve sadelik günlerinde pek az kütüphane böyle bir gayeyi gözönüne alabilirdi. Bizzat Rieu’nün Arapça, Farsça ve Türkçe katalogları yaptığı sırada Wright Süryanî ve Habeşî katalogların mesuliyetini üzerine aldı. Rieu Cambridge Üniversitesinde Arapça Profesörü Sir Thomas Adam’ın yerine geçmek üzere Museum’dan ayrılmadan evvel Arapça, Farsça ve Türkçe katalogları neşretmişti. O zaman Sir Tho-

¹ 1830 da çalıştırıldı, fakat bilhassa şark yazmaları katoloğunda görünüyor.

² Sanskrit basma kitaplarıyla meşgul olmakla mükellef olan ilk mütehasıstır.

³ Sanskrit kitaplarının ilk basma kataloğunu meydana getiren zattır.

⁴ Rapson gibi meskûât ve madalyalar kısmındadır ve şimdi Edinburgh’ta Sanskrit lektörüdür.

mas Adam eski "hafız-ı kütüb"ü Rieu'yü bu kürsüde kendi yerine koymuş oluyordu.

Rieu'nün kitap muhafızlığına Sir Robert'ten sonra R. K. Douglas geçti. Şark basma kitapları "Şark basma kitapları ve yazmaları" dairesinde birleştirdiği gün Doughlas Çin, Japon kitapları kataloglarını vücade getirmişti. Asistanı A. G. Ellis'di. Arapça kitapları kataloğa koydu ve "Arapça yazmaların tavsifî bir listesini ortaya çıkardı. G. Margoliouth İbranî yazmalarının dört büyük cilt katalogunu meydana getirdi. Evvelce el listesini de yapmıştı. Buna Wright, ın katalogu yayınlandığından beri ortaya çıkmış olan Süryanî yazmalarının "tavsifî el listesi"ni de ilâve etti. L. D. Barnett ve L. Giles, her ikisi de kitap muhafızlığına birbirini takip ettiler, emeklilikte de hizmetlerinde kaldılar. Giles'in 1940 daki emekliliğinde yerine Fulton geçti. O da sonra Mr. J. Leveen'e devretti,

Esasen İbranî yazmalarının son cildi mesuliyeti üzerinde olan muhafız'a yardımcı olarak şu sırada idare üç müsteşrikin hizmetinden istifade etmektedir. Bunlar Süryanî basma kitaplarını kataloğa koyan Mr. C. Moss, Uzakdoğu koleksiyonlarıyla mükellef olan Mr. H. Macaleavy, Farsça ve Türkçe kitapların mesulü olan Mr. Meredith Owen'dır.

Museum idaresi oldukça mahdut olan ilmî heyetinin hakkından gelemeyeceği dillerdeki kitapları kataloğa geçirmede yardımından faydalanmak üzere, zaman zaman, hattâ halin icabına göre çoğu vakit dışarıdan birtakım uzmanlar davet etmektedir. Şu sırada S. O. A. S. den Dr. David Lang Gürcü dilindeki kitaplar üzerinde çalışmakta bulunuyor.

Şark kesimindeki kitapların topyekûn miktarı meselesi bir tahmin mevzuudur. Esdaile Arapça basma kitapların 15.000 raddesinde olduğunu söylüyor. Bütün yeni gelen kitaplar raflara konulmadığı gibi tasnifte tatbik edilen usul günün okuyucularını pek ilgilendirmez. Kataloglar bu cihetten pek ehemmiyetlidir. Uzun zamandan beri Museum'un siyaseti kataloglar neşretmektir. En küçük dalbudağa (teferruata) dikkat eden kesin ve ince tavsifleri birer âbidedir. Dünyada, hiç olmazsa İngilizce konuşan âlemde, Museum katalogundaki bir ifade umumiyetle kontrole ihtiyaç bırakmayan bir otorite olarak kabul edilir. Basma kitapların Mr. F. C. Francis'i 1951 de Journal of documentation'da yayınlanan Museum katalogları serisinde sıraladığı "Şark basma ve yazma kitapları katalogları" da ayrı bir

halde Museum'dan tedarik edilebilir. En çoğu Esdaile'in kitabında listelenmiş olduğu gibi yazmalar kataloğu da bu eserde münasip başlıklar altında sıraya girmiş bulunmaktadır. Bu sebeplerden dolayı British Museum'ün yazma kataloglarını burada zikretmek zarurî görülmedi. Yalnız yukarıda söylenen iki takım neşriyatın yanına yaklaşamadığı cihetle faydalanmak isteyenlerin istifadesi için, basma kitap katalogları kısaca dizilmiştir:

Hebrew.	J. Zedner. 1867
	S. van Straalen. 1894.
Syriac	C. Moss. In the press.
Georgian	D. Lang. In progress
Arabic	A. G. Ellis. 2 vols. 1894-1901
	Vol. 3: Indexes, by A. S. Ful-
	ton. 1935
	Supplement by Fulton and Ellis
	1926.
Persian	E. Edwards. 1922.
Sanskrit and Pali	E. Haas. 1876.
Sanskrit, Pali	C. Bendall. 1893.
and Prakrit.	Supplement by L. D. Barnett.
	1908.
	Supplement by L. D. Barnett.
	1928.
Bengali	J. F. Blumhardt. 1886
	Supplement by the same com-
	piler. 1910.
	Supplement by J. F. Blumhardt
	and J. V. S. Wilkinson 1939
	J. F. Blumhardt. 1893.
	Supplement by the same. 1913.
Hindi, Panjabi, Sindhi and Pushtu.	L. D. Barnett. In the press.
Hindi	
Hindi, Nepali and Bihari	
Urdu	J. F. Blumhardt. 1889.
(Hindustani)	Supplement by the same. 1909.
Marathi and	J. F. Blumhardt. 1892.
Gujarati	Supplement by the same. 1915.
Assamese and Oriya.	1900.

Canarese.	L. D. Barnett. 1910.
(Kannada, Badaga and Kurg.)	
Tamil	L. D. Barnett and G. U. Pope. 1909 Supplement by L. D. Barnett. 1931.
Telugu.	L. D. Barnett. 1912.
Sinhalese.	M. de Z. Wickremasinghe. 1901.
Burmese.	L. D. Barnett. 1913.
Chinese.	R. K. Douglas. 1877. Supplement by the same. 1903. MS. supplement by Giles.
Japanese	R. K. Douglas. 1898. Supplement by the same (books acquired 1899-1903). 1904.

Museum'un basılmış olan veya başka şekillerde bulunan bütün katalogları, kısmın içinde ardı arası kesilmeyen devamlı bir iştir, da-
ima istifade edilebilir bir haldedir. Lisan tefriki yapılmamış, sadece
numara sırasıyla veya baskı işareti tertibine göre sıralanmış bir yaz-
malar katalogu talebe salonunda hazır tutulmaktadır. Bu, ya o güne
veya en eskisi, bir yıl evveline kadar tasnif edilmiş olan kitapların
katalogudur. Dil üzerine de bir liste verir. Bunda, usul icabı, fazla
bilgi yoktur ¹.

Daha önce de söylenildiği üzere "Kanunî derleme hakkı" dola-
yısıyla Museum'a Birleşik Kırallıkta yayınlanan her kitap ve dergiden
bir nüshayı parasız alma hakkı verilmiştir ve bu hak sıkı bir surette
teyid ve tatbik edilir. Fazla olarak Museum her yıl başka memleket-
lerde yayınlanmış eserlerden çok sayıda kitap satın alır. Son yıllarda
ekonomik zorlukların baskısı, ne de olsa şu neticeyi veriyor: Museum
ilim için önemli her şeyi, araştırmalara dayanan bilgileri yahut eski
kitapların yeni ehemmiyetli baskılarını elde edememekten şikâyetçi
kalmağa haklı olarak, uzun müddet katlanamaz. Bu ekonomik tesirler
hem Batı, hem Doğu koleksiyonları için varittir. Araştırma maksadına
yarıyan dergilerden tedarik ettiklerinin sayısı eksilmiştir. Douglas'ın
devrindenberi, yakın zamanlara kadar, meselâ Japonca için olduğu

¹ Ehemmiyetli yazmalar üç aylık British Museum dergisinde tarif ve tasvir
edilmektedir.

gibi salâhiyetli âlimler temin edilememesi, bazı kesimlerde müte-hassis şahısların eksikliği ciddî bir kifayetsizlik neticesi hasil etmiştir. Samimî olarak ümit edilir ki münevver memur kullanmak siyaseti bu yetersizliği iyi bir hale çevirebilecektir.

Museum kütüphanesinde çalışma hakkı ciddî talebe için şaşmaz bir müsaadeye mazhardır. Tatbikatta her nekad aranan şeyin başka kütüphanelerden elde edilmesi mümkün olmadığını ispat etmek gerekiyor ise de... Nizamına göre, idarenin kitapları bina dışına çıkarmaya müsaade etmesi yasaktır. Museum, millî hattâ milletlerarası kütüphaneler arasında, Congress gibi diğer memleketlerin millî kütüphanelerinin yaptığı işbirliği cinsinden bir iş yapmaya da salâhiyetli değildir.

BODLEIAN

Oxford Üniversite kütüphanesinin ilk zamanlarına ve onun 17 nci asırda Sir Thomas Bodley tarafından yeniden kuruluşuna ait tarih için Macray'ın Anals'lerine yahut Esdaile'in "Great Library of the World ve Sir Edmund Craster'in "History of the Bodleian Library 1845-1945" eserlerine müracaat edilmelidir. Bu eserler kütüphanenin yakın tarihini ve koleksiyonlarının inkişafını anlatır. Şark basma ve yazma kitaplarını da ihtiva eder. Dr. A. F. L. Besten, Bold Bodleian kütüphanesindeki Şark yazmaları koleksiyonu hakkındaki bir incelemeyi "Bodleian Library Record" dergisinin 9 Ağustos 1954 tarihli nüshasında neşredilmek üzere tertiplemiştir.

Dr. Besten'in makalesi şunları ihtiva eder: Basılan, basılmıyan başlıca katalogları, şark koleksiyonunu vücade getirmek için konulan belli başlı sermayeler hakkında muhtasar hesabı ve yazmaların tasnifine ait bir tasviri ve başlıca hangi dilleri içine aldığını gösteren istatistikleri.

Her ne kadar yalnız Craster'in 1931 de idareyi ele alması üzerine Şark kitapları kısmı da garp yazma ve basmaları kısmına muvazi ve her biri bir müdür yardımcısının idaresinde olarak kurulmuş da olsa esasen 19 uncu yüzyılın büyük bir kısmı boyunca bu iki muavinin her birisi ya Arapçanın, ya diğer samî dillerden birinin müte-hassısı bulunuyordu. Arapça yazı kataloğunun ikinci cildini tertipleyen Nicall 1814 te tayin edildi ve 1822 de İbranî kürsüsüne intihap edildiği zamana kadar orada kaldı.

Yerine Stephan Reay geçti. Müdür yardımcılığı vazifesiyle Arapça profesörlüğünü birleştirdi. Bu, tam 32 yıl sürdü. Sonra bu makamı şerefle işgal eden müsteşrikler, bilâhare İlâhiyat Regius profesörü, Canterbury Reisi olan Payne Smith'dir ki (Süryanî yazma kataloğunu yapan zattır), Max Müeller (yalnız bir veya iki yıl), J. W. Nutt ve Adolf Neubauer'dir. Bu zatın ilimde şöhreti o derece idi ki aynı zamanda ikinci müdür yardımcılığına da tâyin edilmişti. Birinci Muavin de İbranî mütehassısı idi. Meşhur bir İbranî dili âlimi olan Sir Arthur Cowley, Bodley kütüphanesinin 1919 dan 1931 yılına kadar müdürüydü.

Bu makamı daha evvel işgal edenlerden biri de müsteşrik Thomas Hyde'dir. 1665 ten 1701 e kadar devam etmişti. Şimdiki muhafız Dr. A. F. L. Beeston'dır, "Bodleian Library Record" dergisinde, yeni gelen eserler hakkında sık sık çıkan makaleleriyle olduğu kadar Güney Arabistan kitabeleri üzerindeki tetkikleriyle de çok şöhret kazanmıştır. İbranîce kitaplar üzerindeki yardımcısı Dr. O. Lehmann'dır.

Bodleian kütüphanesinde müsteşriklere kolaylık olmak için hususî bir (Rawlinson salonu denilen) okuma salonu hazırlanmıştır. Burada bütün yazma ve basmaların büyük bir kısmına müracaat edilebilir. Yalnız Hindistan, Pakistan ve Burma'ya ait olanlar hariçtir. Bunlar, yanındaki Hindistan Enstitüsündedir. Burası üniversitede Hindistan üzerine çalışmalar için 1880 de kurulmuştur ve 1927 denberi Bodleian kütüphanesi müteveli muhafızlarının idaresi altındadır. Rawlinson salonunda yazma ve basma kataloglarıyla beraber başlıca müracaat kitapları ve Şark tetkiklerine ait chemmiyetli mecmualar da bulunabilir. Onun Bodley tarafından şimdiye kadar neşredilmiş olan yegâne Şark basmaları kataloğu İbranîce kitaplarıdır, 1929 da Cowley tarafından meydana getirilmiştir. Meşhur selefinin, Steinschneider'in zikredilmesine burada pek de lüzum yoktur.

Basma kitapların Arapça, Ermenice, Çince, Habeşçe, Gürcüce, İbranîce, Japonca, Farsça, Süryanice ve Türkçe fiş katalogları yenedir. Hindistan Enstitüsündeki Hint lisanları kataloğunda olduğu gibi onlar ve bütün Garp kitapları bir alfabe üzerine tertip edilmiştir. 1948 denberi Şark'a ait mütedavil enteresan dergi makalelerinin Card index'i tutulmaktadır.

Bodleian kitapları Craster tarafından iki milyon tahmin edilmektedir. British Museum gibi o da derleme hak ve imtiyazından

faydalanmakta ve mâkul bir tarzda yapılan kitap seçimiyle yabancı memleket kitaplarını depolarına doldurmaktadır.

Ehemmiyetli olmıyan şeylerin esas koleksiyonlardan çıkarılıp kaldırılmasına müsaade edilmiştir. Kıymetli yazmalarla meşgul satış mağazalarında daima başkalarına rekabet etmek fırsatına maliktir.

Buraya seri halinde bağış yapanlara minnet ve şükran... Bunların arasında Arthur Cowley'in bıraktığı eser bilhassa hesaba katılmaya değer.

Bodleian kütüphanesinde ciddî âlimler daima hararetle karşılanır. Dışarıya kitap verilmesi her ne kadar kurucular tarafından şiddetle yasak edilmiş ise de, tecsüs etmiş bu kaidenin son yıllarda bir dereceye kadar gevsemeye başladığı görülmekte, bununla beraber gene devam etmektedir.

Herhalde kendilerince tanınmış enstitülere bazı imtiyazlar vermeye müsait davranan mütevelliler tarafından herhangi bir iare meselesinde sert bir müeyyide tatbik edilmiş değildir.

KEYMBRİÇ (CAMBRIDGE) ÜNİVERSİTE KÜTÜPHANESİ

Cambridge'in Şark eserleri koleksiyonlarının tarihi, hatırı sayılır derecede, eski zamanlardan başlar. Cambridge Genel Kütüphanesinde İbranî kitapları kataloğu, 1629 dan 1653 e kadar müdürlükte bulunan Abraham Wheelock tarafından tertiplenmiştir.

Cambridge Kütüphanesi de Charles Sayle'in şahsında kendi Macray'ını bulmuştu. Evvelki sekreteri ve meşhur adamı, yorulmaz bir bibliyografyacısıydı. Annalls'lerinde daha 1588 yılında bile Şarka ait bir madde için başvurulacak bilgileri yazılı buluyoruz. Evvelce Queen's College Başkanı Bishop of Chester Bomberg İncilini vermişti (Bu yıl İngiliz tarihinde diğer cihetten çok önemli hâdise ile tanınmış bir yıld). Bu kaydı Erpenius'un 1624 de ölümü ve Duke of Buckingham'ın yazmaları üniversite kütüphanesine kazandırmayı sağlama hususunda gayretler sarfetmesi takibetmiştir. Bunların yerleşmesi 1632 de tamamlanmıştır. Fakat kütüphanede başlıca şark koleksiyonlarının kısa ve birbirine bağlı tavsif hulâsası Browne'un Farsçaya ait kataloğunun mukaddemesindedir.

Cambridge Üniversite Kütüphanesi ehemmiyetli Şark koleksiyonları için depolarının büyük bir kısmında okuyucunun kitapları serbestçe alıp koyması usulünü tatbik eden ilk kütüphanedir. Yukarıda

tasvir edilen iki büyük kütüphaneye benzemiyerek Cambridge'de okuyucu için âdet, okumak ihtiyacında olduğu kitabı katalogdan bulmak ve raflardan eliyle alıp ya rafların arasında münasip bir şekilde konulmuş bir masada okumak, yahut yüzelli kişilik yeri olan haşmetli okuma salonuna götürmektir. Fazla olarak, üniversite mensuplarından ise gereken makbuzla kitabı eve götürebilir.

Kendisine açık bulunan kitap dizili depoları ziyaret etmek imkânına malik olan okuyucu bu kitapları tasnif için kullanılan sisteme akademik olmaktan daha fazla bir alâka duymaktadır ve bu bakımdan bu sistem Şark mevzularındaki kitaplara taallük ettiği nispetle kısa bir tavsifi verilmesi pek faydalı olacağı düşünülmektedir.

Tertip plânı bir onlu sistemdir. 1-999 arasında 800-849 numara şarka (ve diğer Avrupalı olmayan) dil ve edebiyata ait eserlere ayrılmıştır. Şark memleketleri için hususî notlarla hukuk, tarih, antropoloji, arkeoloji, dil ve felsefe. . üzerinde çalışmalar bu mevzulara tahsis edilen kısımlarda aranabilir. Süreli yayınlar da aynı numara serisi üzerine sınıflandırılmıştır. Çıkmakta olan önemli gazetelerin önüne P, az ilmî olanların başına L, artık çıkmayanların başına Q konur. Nadirliği, kıymeti, levhaların çokluğu gibi mülâhazalar ve diğer hususî sebeplerle alınması birtakım tahditlere tabi tutulması düşünülenlere ait kısmın başına da T konulur.

Böylece ziyaretçi Şark dil ve edebiyatı üzerine yazılmış basma kitapları bilhassa 800-849 sınıflarında, pek önemli olan ve çıkmakta devam eden muteber süreli yayınları P 800-849 kısmında bulacaktır.

Daha küçük sayıda basma kataloglar - Derleme kanunundan faydalanarak herhangi bir İngiliz neşriyatından kendi payını istemeye haklı olan diğer büyük iki kütüphaneden ziyade - Cambridge tarafından çıkarılmıştır. Katalogların bu eksikliği şunlara da şâmindir: Aşağıda gösterileceği gibi yazmalar ve basma kitaplar ve Çince kitapların Wade koleksiyonunun basma katalogları, bunların zeyli Mr. E. J. W. Gibb tarafından kütüphaneye hediye edilen Türkçe kitapların el listesi.

Fakat Cambridge'de diğer bazı kütüphanelerden farklı olarak bugüne kadar basılmış olan kitaplar kataloga geçirilmiştir. Amelî olarak bütün Şark kitapları geldiğinden az sonra umumi kataloga girmiş bulunuyor (Yalnız müellif adıyla). Tek istisnası Çince ve Japonca kitaplardır ki, ayrı kart kataloga geçmesi icabetmektedir. Bir başlangıç olmak üzere Japonca kitaplar için son zamanda ona uygun basım yapılmış ve umumi kataloga sokulması teşebbüsüne girişilmiştir.

Derleme hakkında faydalanılmakla beraber Cambridge, her ne kadar yabancı müellifler eserlerinden mübayaa için tahsisatı pek dar ise de, herhangi İngiliz eserlerinden satın almaya para sarfedebilir. Bereket versin bu eksiklik Brown'ın daima hatırlanacak olan tahsisinden elde edilen bazı gelirleri kullanma sayesinde bir dereceye kadar bertaraf edilmiştir. Bu kaynaktan kütüphane hem Batı, hem Doğu dillerindeki İslâmî tetkiklere ait chemmiyetli eserleri satın almaya muktedir bir hale gelmiştir.

Kitaplar, serbestçe, okumaya verilir. Fakat yalnız üyelerine mahsustur. Kütüphane millî veya milletlerarası kütüphanelerle işbirliği programlarında hiçbir rol oynamaz. Kitaplar ve yazmalar mahdut zamanlar için diğer müesseselere de iare edilebilir. Her hal ü kârda senatonun lütufkârlığına başvurma zarurîdir.

Esas üniversite kütüphanelerinden tamamıyla farklı olanlar kolej kütüphaneleridir. Bunlardan bazılarında büyük koleksiyonlar, yahut önemli Doğu kitapları vardır. Trinity, King College kütüphaneleri yazmaları dünyaca meşhurdur. Diğer kolejler de Şark'a ait tetkikler için chemmiyetli koleksiyonlara maliktir. Christ kütüphanesi hahamlığa ait literatürde Israel Abraham koleksiyonu Sanskrit kitaplarını toplamıştır. Bunlar evvelce W. H. D. Rouse'e aitti. Bununla beraber koleksiyonun büyük kısmı Prof. Robertson Smith'dendir. Bu zat gençliğinde onun en belli başlı müsteşriklerinden biri idi.

Clare'ın da bir koleksiyonu vardır. Evvelce Humphrey Prideaux'a (1648-1724) aitti. Queen's College'de çeşitli kaynaklardan gelmiş Şark konuları üzerine çok miktarda kitap vardır. Women's College-Girton küçük bir Sanskrit koleksiyonuna maliktir. Evvelce Prof. E. B. Cowel'e aitti ve bir miktar İbranî ve Nablos ve Samarye'ye mensup basma kitaplar veya yazmalar Mary Frere'in buraya vasiyetle hediyesidir.

INDIA OFFICE KÜTÜPHANESİ

India Office kütüphanesinin tarihi, müdür yardımcısı bulunduğu müddet zarfında, Prof. A. J. Arberry tarafından yazılmıştır: Kendisine katılan birçok mümtaz âlimler hizmetlerinde meslek kudretini kısmen veya tamamen sarfetmişlerdir. Şimdiki müdür S. C. Sutton'un 1952 de yayımladığı "A Guide to the India Office Library" kitabında koleksiyonlarının ve kataloglarının bütün tafsilâtı bulunsa gerektir. "Honourable East India Company" tarafından doğudaki memur

ve müstahdemlerinin işleri hususunda kendilerine tevdi edilmiş olan çeşitli koleksiyonların deposu olmak üzere 1801 de tesis edilmiştir. 1858 de kumpanya hüküm ve icaraatı İngiliz kiralık tacına intikal edince kütüphanenin idare mesuliyeti o zaman ihdas edilen departman valiliğine verilmişti. India Office dairesi ve 1867 de kütüphane "King Charles Street of Whitehall"daki şimdiki semtine nakledilmişti. 1947 de Hindistan istiklâl hareketi neticesi olarak India Office'in lâğvı üzerine kütüphane "Commonwealth Relations Office" dairesine katıldı ve doğrudan doğruya o departmanın hükümet sekreterliğinin kontrolü altına girdi. Bununla beraber eski adını muhafaza etti.

Kütüphanenin kaynakları 20.000 kadar Şark yazması, 1000 kadar Avrupa dilleri yazmaları ve dörtte bir milyon miktarında basılmış kitaptır ki, bunun 180 bin kadarı doğu dillerine aittir. Fazla olarak kütüphane büyük ölçüde resim ve karakalem koleksiyonuna da maliktir. İçinde 15 bin kadar Hint ve İran minyatürü, bir fotoğraf negatif koleksiyonu ve bilhassa arkeoloji ile ilgili baskılar, meskûkât, dokuma örnekleri gibi "çeşitli eşya" koleksiyonları ve kitabeler cinsinden şeyler bulunmaktadır. 1952 martının 31 inde biten yıllık raporu bu yıl içinde 1407 basma kitap kaydetmişti. Bu rakam kütüphanenin ortalama yıllık terakkisini gösteren ölçüye uygundur. Bunun kitap siyaseti Batı ve Doğu dillerinde Hindistan'a ait ehemmiyetli herşeyi ve bunlarla beraber tarihe, dine ve klâsik edebiyatlara ait modern Arapça ve Farsça eserleri ve Şarkla münasebeti nispetinde Hindistan ve Pakistan halkını ilgilendiren bütün eserleri toplamaktır.

1867 den 1948 e kadar uzun bir devir müddetince kütüphane 1867 Basma ve Kayıt Kanununun 35 inci maddesiyle kendisine bahşedilen haktan faydalanmıştır. British India ve Burma'da tabedilen ve taşbasması yapılan herşeyin birer kopyasını meccanen alır.

Kütüphane, koleksiyonları için, uzun müddet basma katalog neşri usulüne taraftardı. Bu politika kitap koleksiyonlarının muhtevaları olan bilgilerin geniş ölçüde yayılmasını sağlıyordu ve diğer kütüphanelere gereği nispetinde arz edilememiş olan modern Hint dillerindeki muazzam kitap kütlelerinin hususî kıymetlerini ortaya koyuyordu. Bununla beraber terazinin öbür gözünde katalog sisteminin hiçbir vakit modern olamamak kusur ve mahzuru vardır. Bütün kaynakların yoklandığına kanaat getirinceye kadar bir iki veya daha ziyade seri içinde araştırma yapmak maksadıyla kütüphaneyi

ziyarete gelebilenleri bu kusur tesir sahası içine alır. Bazı yeni gelen eserlerin okuyucu için elde edilemez olması ihtimali vardır. Bu hal bilhassa "Avrupa'ya ait koleksiyon kataloglarında izah edilebilir. Bir basma katalog 1888 de çıkarıldı. 1895 de bir zeyli ve 1909 da ikinci zeyli neşredildi. 1911 den 1936 ya kadar bir seri halinde 18 zeyl basıldı. Kütüphaneyi ziyaret edeceklerin daha ziyade işlerine yaramak üzere müellif ve mevzu adlarına göre bütün katalogların kayıtlarını bir kart katalogda birleştirmek hamlesi yapılmıştır. 1936 dan beri kütüphanede bu işe devam edilmektedir. Bu muazzam bir ameliyedir. Yalnız yekûnun üçte biri kadar ikmal edilebilmiştir.

Bugüne kadar neşredilen Şark'a ait basılan kitaplar kataloğu A. J. Alberry tarafından 1937 de Farsça kitaplar için çıkarılan katalogla 1869-1893 arası müdür olan Reinhold Rost tarafından 1897 de hazırlanan Sanskrit ve Prakrit kitapları kataloğudur. Bu sonraki, Sanskrit alfabe sırasına göre kitap adıyla tanzim edilmiş, tekrar gözden geçirilmiş, tasavvur edilen dört ciltten üçü şimdiden (mayıs 1954 de) yayımlanmıştır. Tamamlandığı zaman 1932 ye, biraz da 1935 e kadar olan bütün kitapları içine almış olacaktır. Modern India-Aryan dillerine ait basma kitaplar kataloğu Prof. Blumhardt tarafından tertibedilmiştir. Diğer birçok kataloglar Batıya, Doğuya ait bütün yazma ve basmaların katalogları ya matbaadadır, yahut tertip ve tanzim safhaları içindedir. Mr. Sutton's Guide'ı senelik raporla zeyillenmiş olarak her hususta son durumu gösterecektir

India Office kütüphanesi hazinelerini bütün dünya âlimlerine daima en serbest bir şekilde ödünç verme yolunda olmakla tanınmıştır. Çok şükür ki, bu idare tarzında değişiklik âlâmeti görülmemektedir.

Kütüphane, kendisine âza olmak isteyenlere de, uzak mesafelerde ona kavuşmaktan mahrum kalmış olanlara da cömertçe ödünç verme muamelesine devam etmektedir. Matbu kitaplar posta vasıtasıyla alınabilir. Fakat yazmalar ancak bir üniversite kütüphanesi gibi resmî müesseselere iare edilebilir. Birçok yıldan beri çok kıymetli yazmalarının mikrofilm kopyaları yapılmaya başlanmıştır. Kitabın aslı yerine her zaman bu filmler veriliyor.

ŞARK VE AFRİKA ÜZERİNDE ÇALIŞMALAR OKULU

Şimdiye kadar anlatılan kütüphanelere nispetle pek yeni müesseselerden olan Doğu ve Afrika Okulu —şu sırada yazma eserler Doğuda evvelki yüzyıllardakinden çok daha güçlkle elde edilebilmekte olduğundan—eski müesseselere kıyaslanabilecek derecede yazma koleksiyonları tedarikine muktedir olamamaktadır. Gerek bu fikirler, gerek diğer mülâhazalarla kütüphane, siyasetini değiştirme mesuliyetini üzerine alıyor. Nadir ve kıymetli vesikaların deposu halinde kalmaktan ziyade “faal kütüphane” haline geliyor. Şimdi ifade ve müdafaa edilen vazifesi; öğretici levazımı toplamak, hem okulda, hem hariçte araştırmacı hareketleri takibetmektir. Bütün bunlar için kütüphane otuz beş yıllık hayatının içinde binden aşığı olmyan yazma toplamıştır. En çoğı Doğı dillerindedir. Şimdiki 170 bin basma kitabına her yıl 5 bin veya daha ziyade yeni kitap ilâvesi memlekette herhangi diğer Şark eserleri kütüphanesinden çok daha süratli büyüdüğüne delâlet etmektedir.

Okulun asıl ilgilendiğı şeyler esas itibariyle bütün Asya kıtasının hem yaşamakta devam eden, hem ortadan kalkmış olan dil ve edebiyatı üzerinde toplanmış bulunmaktadır. Asya kıtası şimdi Afrika'nın kendisine katılmasını da benimsemiş ve “Afrika kıtasına, Afrikaya ait eserler” sözleri “Asyaya ait” kelimesine girmiştir. Bu hulûl, kütüphane koleksiyonları içine de tabî olarak yerleşmiş ve onunla birleşmiştir. Netice olarak evvelâ okul çalışmaları kendi bilgi şubeleri içine filolojiden başka şeyleri de almaya doğru genişlemiştir. Bu suretle şimdi okul; fonetik, lengüistik, tarih, hukuk ve kültür bakımından antropoloji kesimlerine sahip olmaktadır. Aynı ayrı şekil verilmemiş diğer bilim dalları okul çalışmalarında önemli rol oynarlar. Sanat ve arkeoloji, müzik ve muayyen bir genişlik derecesinde sosyal ilimler gibi dil ve felsefe de konferans verme şeklinde takip edilir. Gerçekten şimdiki zamanda okulun şümûl sahasını bilhassa Asya ve Afrika kıtasına taallûk ettiği derecede bütün Humanities sahası göziyle bakılabilir ve bu alâkalar kütüphanesine de aksetmektedir. Bununla beraber zarurî olmyan şeylere gayret israfından kaçınmak için Londra gibi, birçok tetkik mevzularına göre ayrılmış mükemmel kütüphaneleri olan, bir muhitte bazı ilim grupları okul kütüphanesinde geniş bir yer tutmamış, asıl işleri bunlar olan öteki kütüphanelere bırakılmıştır. Böylece, meselâ Mısır'a ve Yakın-Doğı'ya ait arkeoloji burada

yalnız başlıca müracaat kitaplarıyla, metin kitaplarıyla temsil edilmiştir. Çünkü bunlar, Londra Üniversite Kütüphanesinde Egyptology kürsüsünün bağlı olduğu fakülte kütüphanesinde, Arkeoloji Enstitüsünde daima istifade edilebilen geniş koleksiyonları halinde mevcut bulunmaktadır. İncil'e ve Yahudiliğe, Hahamlığa ait İbrânice eserler, asıl Londra Üniversite Kütüphanesine ve Jew's College'e terkedilmiştir. Her ne kadar okul, modern İbrânice edebiyata ve kitabelere müteallik eserlerin de toplayıcısı ise de bu enstitülerin ikisi de bu mevzulara temasa hazırlanıyor. Müstemlekeler hukuku ve milletlerarası hukuk'un bazı kısımları, ileri hukuk incelemeleri enstitüsüne, Londra İktisat İlimleri Okuluna ait imtiyazlardan sayılır.

Burada kitapla temas depo raflarının beşte üçü için umumiyetle serbesttir. İhtiyaca uyan tedbirlerden, malzeme eksikliğinden ileri gelen müşkül olmasa bu nispet çok daha yukarı bir hale gelebilir. Gaye bütün kütüphaneyi kolayca istifade edilir bir hale getirmektir. Tabii yazmalar ve pek kıymetli eserler açık bir surette müstesna sayılmalıdır. Çünkü bunların son derece emniyet altında bulunması esastır.

Batı dillerine ait eserler, kaide olarak, Doğu dillerindekinden ve tercümelerinden ayrı tutulur. Bununla beraber bu iki kısım, bu tedbirin mahzurunu hafifletmek için, hemen hemen birmiş gibi muamele görür.

Başlıca bölümler şunlardır:

1— Uzakdoğu	9— Fonetik ve Lengüistik
2— Güneydoğu Asya	10— İslâm, fıkıh
3— Sanskrit	11— Umumiyat
4— Hindistan, Pakistan, Seylân	12— Modern Hint dilleri
5— Arapça	13— Afrika ve dilleri
6— Farsça	E) Sanat
7-8 Türkçe, Genel olarak Yakın Doğu	W.G) Din, Felsefe, Antropoloji, Folklor

Kütüphane, kitap koleksiyonlarının herhangi bir kısmı için hiçbir basma katalog yayınlamamıştır. Fakat kart katalogu modern bir şekilde tanzim edilmiştir. Esas katalog kütüphanedeki her dilde yazmaları, basmaları, bütün kitapları ihtiva ediyor.

Okulun koleksiyonları Çince ve Japonca müstesna olmak üzere dil indeksi kartı 2500 kadardır. Bu iki dil üzerine şubelerde ayrı kataloglar vardır.

Katalog işleri British Museum'de kullanılan kaidelerin üzerine kurulmuştur. Bu müessesenin basma katalogları gibi müellif, kitap adı ve mevzu üzerine ayrı ayrı üç alfabetik tertipte düzenlenmiştir. Burada söylenilmelidir ki, konu katalogunda tertip umumiyetle dil ve memleket üzerinedir.

Her dil ve memleket için münasip bir mevzu listesi kullanılır (Bu usule çok itirazlar vardır: İndiliğe doğru götürüyor. Meselâ din ile felsefe arasında keyfî ve tamamen gayrı ameli bir tefrik yaparak herhangi Şark dilleri için müşahhas birşey ortaya koymağa muvaffak olamıyor.. gibi).

Son zamanda elde edilen yeni eski kitapların yazılmış olduğu katalogdan iktibas edilen şeyleri muhtevi kütüphanenin aylık aksesyon listeleri ilgilenen kütüphanelere dağıtılmıştır. Bunlar esas itibariyle okulun akademik ihtiyaçlarına tahsis edilmiş, fakat diğer müesseseler için de faydalı görülmüştür.

Şimdiki müdür buna, Avrupada değilse bile Büyük Britanya'da Şark tetkiklerine ait en büyük okul kütüphanesinin başlıca vazifesi nazarıyla bakıyor. Onu bu konudan tedariki kabil olan literatür yığını üzerine, tam bibliyografyalar hazırlama meselesiyle beraber tutuyor. Bu gaye için Uzak-Doğu konuları üzerine 1920 de geniş dergi saflarında en aşağı 500 ü bulan makalelerin indeksi yapılmıştır. Bu işe şimdiye kadar devam edilmiş, birer aylık aralarla yayınlanmış ve esas indeks içine geçirilmiştir.

Müsteşrikler kütüphane koleksiyonlarından faydalanma teşebbüsünde daima iyi bir kabulle karşılanırlar: Okuma müsaadesi her vakit en hafif bir formalite ile temin edilir. Yalnız kitabı eve almak gerekirse iki kefil adıyla bir senet vermek ve depozito olarak 2 İngiliz lirası yatırılmak lâzımdır.

Okulun esas kütüphanesine ilâve olarak her öğretim şubesi yalnız sınıf ve seminerin faydalanacağı küçük birer kütüphaneyi de idare etmektedir. Buradaki kitapların çoğu esas kütüphanedekilerin ikinci nushalarıdır. Fakat Afrika'da ve diğer yerlerde mahallî dillerden gazeteler gibi bazı malzeme takımları ve terbiyevî meseleler mensup oldukları kısımlarda alıkonulmuştur. Bilhassa söylemeğe değer ki, Çin sanatına mütecallik Percival David tesisi Çin'e ait olduğu kadar Batı dilleri için de kıymetli koleksiyonlara maliktir.

ASYA KİRALİYET CEMİYETİ

“Asya Cemiyet-i Kiraliyesi” yaşadığı 130 yıllık sürede üyelerinin faydalanması için önemli ve değerli bir kütüphane kurmuştur. Pek çok miktarda enteresan yazmalar ve ilmî tomarlar Shrumppff’un Ermenice koleksiyonu, Chamberlain’in Japoncaları gibi basma kitapları bu kütüphane içinde toplanmaktadır.

1935 de cemiyet bütün basma kitapları içine alan bir katalog yayınladı. Yalnız Siyam dili ve Çin’ce yoktu. Çince için Mr. Shelley Wang tarafından 1937 de kart katalogu tertiplendi.

Son yıllarda birçok fikir cemiyetleri gibi bu cemiyet de sıkıntılı hallere düştü. Her ne kadar en önemli dergilerin, Cemiyetin Journal adındaki mecmuasıyla mübadelesi ve tetkik için gönderilen kitapların kütüphaneye mal edilmesi şeklinde tedariki mümkün olmakta ise de Cemiyetin para ile kitap satın alıp koleksiyonlara katması nadir görülen şeylerdendir.

* * *

Küçüklü büyüklü birçok kütüphaneleri listeye almak bundan çok büyük hacimde bir kitaba ihtiyaç gösterir. Yalnız Londra’nın içinde ve dışında birkaçı kalmıştır ki, onlardan mutlaka bahsedilmelidir.

Londra’nın içinde şark incelemelerinde daha hurda ihtisas şubelerine ayrılan kütüphaneler vardır: İncil’e ve hahamlığa müteallik çalışmalarda biraz fazla tarafgir olmakla beraber Jew’s College İbrance ve Yahudiceye ait ehemmiyetli koleksiyonlara sahiptir. Londra Üniversitesi ve “University College” Mısır’a ait takımlarıyla haklı olarak ögünebilir.

Londra’nın dışında en ehemmiyetli koleksiyonlar Manchester, Birmingham ve Durham’da bulunsa gerektir. Manchester’de Jhon Ryland Kütüphanesi vardır. Bundaki doğu koleksiyonları Earls of Crawford tarafından toplanmış ve Mrs. Ryland tarafından kütüphaneye satın alınmıştır. Bu kütüphane mümtaz bir mevki tutmaktadır. Başına tanınmış bir müsteşrik getirmekle irfan seviyesini göstermiştir. Geniş koleksiyonlar Birmingham’ı Şark haritasına koymuştur. Durham kuvvetli bir Şark eserleri şubesi olarak süratle gelişmektedir. Son yıllarda doğuya ait çalışmalar tarife sığmaz bir dereceye kadar yükselmiştir. Kütüphane yalnız bu süratli inkişafın arkasında duranlar-

dan değildir de. Bu doğu şubesi esas kütüphaneden filizlenmiş ve şimdi esas kütüphanenin bazı dairelerini işgal etmiş, etrafını, kır âlemleri binaları gibi yeni ilâvelerle onu hoş bir şekilde çevreleyen bir okul haline gelmiştir.

Bunun basma kitaplar kısmı da madenî renkli levhalar, oymalar, şark klâsiklerinden eski tablolar, müteaddit seyahat kitapları ve zarif atlaslarıyla tamamiyle yenilemiştir.

* * *

Çevirenin notu :

Kitabın birinci kısmı burada bitiyor. Bunun üç buçuk misli olan ikinci kısmında da Endonezya, Malaya ve Uzak-Doğu da dahil, hemen bütün Asya dillerindeki ve Afrika'nın Kıptî ve Habeşî lisanlarındaki bütün kitaplar ve kütüphaneler hakkında malûmat verilmektedir.

Muhterem okuyuculardan meraklılara burada işaretle iktifa ediyoruz ve muhterem meslekdaş Mr. J. D. Pearson'a kıymetli tetkiklerinden dolayı tebrik ve teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Çeviren;
Şahap Nazmi
Coşkunlar